

HAMLET İSAXANLI: “İKİ GÜRCÜNÜ RUSCA DANIŞAN GÖRMƏZSİNİZ, AZƏRBAYCANLILAR İSƏ...”

2017-ci il sentyabrın 26-da xeber365.com saytında Xəzər Universitetinin təsisçisi, Direktorlar və Qəyyumlar Şurasının sədri professor Hamlet İsxanlı ilə dərc olunmuş müsahibəni təqdim edirik

Musavat.com və Xeber365.com saytları Türk dilinin regionda hakim dilə çevrilməsi istiqamətində yeni bir layihəsini davam etdirir. Layihə çərçivəsində növbəti müsahibəmiz Xəzər Universitetinin təsisçisi, Direktorlar və Qəyyumlar Şurasının sədri professor Hamlet İsxanlıdır.

– Hamlet müəllim, türk dilinin regionda hakim dilə çevrilməsi üçün nə dərəcədə əsaslar görürsünüz? Necə düşünürsünüz, bu ideya real ola bilərmi?

– Ümumiyyətlə, ortaq dil anlayışı yeni ideya deyil, İsmayıl Qaspiralı bu fikri “Tərcüman”ında çoxdan ifadə etmişdi: “İşdə birlik, dildə birlik, fikirdə birlik”. Mən buna gerçəkləşməsi çox çətin olan ideya kimi baxıram. Məsələn, Özbəkistanın əhalisi 30 milyona yaxındır. Böyük dövlətdir və öz dili, cağatay ədəbiyyatı, mədəniyyətləri var. Orda hansısa dili hakim dilə çevirmək olmaz. Sadəcə, özbəklərlə belə layihələr eləmək olar ki, gəlin sizinlə öz aramızda öz dillərimizdə danışaq – özbək və Azərbaycan türkcəsində. Görüşlərdə özbəklərlə azərbaycanlılar rusca danışırlar. Türkiyədə oxumuşlar varsa, Türkiyə türkcəsində danışırlar. Halbuki, özbək dili ilə Azərbaycan türkcəsinin bir yaxınlığı var, qısa zamanda öyrənmək olar. Məsələn, siz gedib Daşkəndə düşsəniz, orda bir ay yaşasanız, o dildə danışacaqsınız və yaxud bir özbək ölkəmizə gəlsə, tezliklə Azərbaycan dilində danışacaq. Dilin bir tezliyi, musiqisi var, bir az tələffüz fərqləri, müəyyən kiçik qrammatik fərqlər ola bilər. Onlar ilk baxışdan qərribə görünür, amma bir az alışandan sonra qulaq öyrəşir, fikir başadüşülən olur.

– Hamlet müəllim, biz türk dili deyəndə Azərbaycan dilini yox, Türkiyə türkcəsini, or-

taq türk dilində danışmağı nəzərdə tuturuq.

– Ortaq türk dilində danışmaq ideyaları da olub ki, gəlin bütün türk dillərindən hərəsindən müəyyən sözləri işlətməklə bir ortaq dil yaradaq, hamımızın dilinə yaxın olsun. Bu da mənasızdır. Çünki ortaya süni bir dil qoyub, ordan-burdan kombinasiya eləməklə ortaq dil yaratmaq olmur. Ancaq Türkiyə türkcəsi müəyyən mənada ortaq dil ola bilər, yavaş-yavaş ortaq dil rolunu oynamağa başlayıb. Çünki türkdilli ölkələrin arasında Türkiyə iqtisadi və bir sıra başqa sahələrdə sanki daha çox inkişaf edib. Biz bir sıra sahələrdə hələ geridəyik. 1980-ci ildə Azərbaycanda çap olunan “yaxşı” məqalələrin sayı Türkiyədəkindən çox idi. İndi türklər bizdən 30-40 dəfə çox məqalə çap etdirirlər. Sovet İttifaqı dağıldı, böhran yarandı. Ümumiyyətlə, Türkiyə türkcəsinin Qafqazda və Orta Asiyada öz nüfuzunu artırmaq şansı var. Proses bu yöndə gedir, görürsünüz ki, Azərbaycanda türk seriallarına baxırlar və hamı başa düşür. Əvvəllər bir türklə azərbaycanlı rastlaşanda bir-birlərini başa düşməkdə çətinlik çəkirdilər. İndi heç bir çətinlik yoxdur, çünki qadınlar türk seriallarına baxırlar, uşaqlar da cizgi filmlərinə. Nəinki burada, İranda, güney azərbaycanlılarla danışanda görürsən ki, Türkiyə türkcəsindən xeyli sözlər işlədirlər. Nəyə görə? Çünki onların öz dillərində təhsili yoxdur, amma radiodan, televiziyaadan türk dilini eşidirlər. Ona görə də, Türkiyə türkcəsi müəyyən mənada ortaq dil rolu oynaya

mağa namizəddir.

– Bəs bu mənada Azərbaycan dilinin vəziyyətini necə dəyərləndirmək olar?

– Bu gün Azərbaycan dilinin durumu ağırdır. Azərbaycana gəlib yaşayan, işləyən xaricilərə Azərbaycan dilində danışmaq mühiti yaratmaq və tələbi qoymaq lazımdır. Yoxsa biz Türkiyədən gələnlə Türkiyə türkcəsində danışırıq, İngiltərədən gələnlə ingiliscə, Rusiyadan gələnlə rusca. Niyə Türkiyəyə gələn hər hansı xarici türkcə öyrənir? Çünki məcburdur, başqa cür mümkün deyil. Bizdə isə azərbaycanlılar öz dillərini inkişaf etdirmək, sevdirmək əvəzinə, başqa dillərə adaptasiya olunurlar. Təqribən min il fars dilində danışdıq, yazdıq. Fars dilindən rus dilinə, rus dilindən də ingilis dilinə keçmişik.

Bir zaman Azərbaycan dili (“tatar”) Qafqazın əsas dili olub. Qafqazda gürcülər, ermənilər Azərbaycan dilində danışılar. Bu barədə əlimizdə külli miqdarda sənədlər, kağızlar var. Almaniyalı yazıçı Bodensdedit yazırdı ki, Tiflisə gəlib düşəndə birinci işim tatar dili, yəni Azərbaycan dili müəllimi axtarmaq oldu, çünki bu dil olmadan burada mümkün deyil, erməni də, gürcü də bu dildə danışır, ən çox yayılmış dildir, bu dillə hər yerə gedə bilərsiniz. Ancaq indi elə deyil. Təbii ki, ermənilərlə aramız pozuldu, gürcülər də dillərini inkişaf etdirdi, yəni Qafqazın özündə Azərbaycan dilinin yeri xeyli zəifləyib. Azərbaycanın özündə zəifləyib, çünki dilin inkişaf strategiyası yoxdur. Bu baxımdan, biz gərək dilimizi ən azı bu türkdilli xalqlar arasında qarşılıqlı şəkildə inkişaf etdirək. Qarşılıqlı əlaqələrin gücləndirilməsi, ortaq dil və mədəniyyət baxımından Azərbaycan regionda mərkəz ola bilər. Nə mənada? Çünki o tərəfimizdə Orta Asiyadır, bu tərəfimizdə Türkiyə. Coğrafi olaraq mərkəzik və bir çox mənada güclü ölkəyik. Musiqi mədəniyyəti, digər mədəniyyət ünsürləri var və bunları əsas tutaraq Azərbaycan mərkəz rolunu oynamağa çalışa bilərik.

– Hamlet müəllim, bax deyirsiniz, ortaq dil yaratmaq böyük ideyadır. Amma özünüz də vurğuladınız ki, iki türk lideri, nümayəndəsi görüşəndə rus dilində danışır. Baxın, problem budur. Ən azından çalışıb-çabalayıb elə etmək olmaz mı ki, iki türk bir araya gələndə rus dilində yox, türk dilində danışsınlar?

– Bəli, problem budur, onlar bir-bilərini başa

düşümlər. Sovet İttifaqı dağılandı 1-2 il sonra idi, Marmara Unversitetində dərs deyirdim. Orda türk dili və mədəniyyətinə dair konfrans keçirildi və Orta Asiyadan, Azərbaycandan, Kırmıdan, Kazandan nümayəndələr gəlmişdi. Konfransın açılışında dedilər ki, gəlin hərəməz öz türk dilimizdə danışaq, rus dilində yox. Hamı bu təklifi alqışladı. Türklər öz dilində danışdı, Azərbaycanlılar danışdı, deyəsən, başa düşdülər. Qırğız danışmağa başlayanda başa düşülmədi. Növbəti çıxışçı-qazax danışdı, yəni heç nə başa düşülmədi, hay-küy qalxdı. Xahiş elədilər ki, rus dilinə keçin. Yəni bu dillər, ölkələr arasında elə böyük əlaqələr, qarşılıqlı öyrənmələr yoxdur ki, onlar yaxşı başa düşülsün.

Ona görə də düşünürəm ki, türkdilli və bəzi digər ölkələrdə türk dilinin təsirini artırmaq lazımdır. Məsələn, Gürcüstanda türk dilinin təsiri artır. Niyə görə? Birincisi, Rusiya ilə araları yoxdur. Türkiyə böyük dövlətdir, yanlarındadır, böyük ticarət əlaqələri var, gedib-gəlirlər, işlə bağlı məktublaşmaq lazım gəlir. Gürcülərin xeyli hissəsi Türkiyəyə işləməyə gedir. Türkiyədə uşaqlara, qocalara baxan dayələrin, bəlkə, yarımından çoxu gürcülərdir. Türkiyəyə gedirlər, qısa bir vaxtda türk dilini öyrənirlər və danışirlər. Gürcüstanda, həmçinin, Türkologiya ixtisası var.

– Bəs Gürcüstanın Azərbaycan və Türkiyə arasında tranzit ölkə olması burda türkcəni ünsiyyət vasitəsinə çevirə bilərmi?

– Gürcülər çox millətçidir və ya millət, dil sevdənlər. Sovet İttifaqında konstitusiyada rus dilinin rəsmi dövlət dili olduğu yazılanda gürcülər üsyan elədi ki, biz istəmirik. Bunun üstündə qırğın düşdü, adamları həbs elədilər. Ondan sonra bizə də pay düşdü, konstitusiyamızda öz dilimizi rəsmi dil elan edə bildik. Yəni onlar dillərinə qarşı da çox həssasdırlar. İki gürcü, ikisi də rus dilində təhsil alır, ancaq bir-biri ilə gürcü dilində danışirlər. İki azərbaycanlı kimi rusca danışmırlar. Siz iki təbrizli də farsca danışan görməzsiniz. O yazıqlar öz dillərində oxumayıblar. Amma iki təbrizli farsca danışsa, onlara lağ eləyərlər. Amma bizdə, Azərbaycanın bu tərəfində o həssaslıq yoxdur. Sovet dövründə Azərbaycan dilini orta və ali məktəblərdə pis keçiblər. Azərbaycan dilində zəif danışmaq qəbahət sayılıb, rus dilində zəif danışmaq qəbahət sayılıb. Biz özümüz Azərbaycan dilinə, türk dilinə hörmət eləməsək, gürcü niyə bu dildə danışmağa məcbur olacaq? Ümumiyyətlə, boş səbəbə görə dil öyrən-

mək olmur. Bu gün niyə hamı ingilis dilini öyrənir? İngilis dilini sevdikləri üçün? Yox. İngilis dilini öyrənməyə məcburdurlar, çünki başqa cür işləri getmir. İş adamları iş üçün, tələbələr təhsil almaq üçün, ümumilikdə hər kəs internetdə axtarış aparmaq üçün bu dili öyrənməlidir. İngilis dilinin nə tələffüzü, nə qrammatikası mükəmməldir. Onlar özləri öz qrammatikalarına və tələffüz qaydalarına lağ edirlər; bu dilin qrammatikası orta əsrlərdən qalan qrammatikadır. Amma bütün dünya bu dili öyrənməyə məcburdur və öyrənir.

– Azərbaycan dilinə münasibətdən danışırımsınız. Bu layihə çərçivəsində bir çox müsahiblərimizə bu sualı verdik ki, dilimiz Azərbaycanda dominantdır mı? “Yox” deyənlər də oldu. Bəs siz necə düşünürsünüz?

– Mən düşünürəm ki, dominantdır, amma o dərəcədə də yox. Dominantdır nə mənada? Əhalinin əksər hissəsinin bildiyi dildir, dövlət sənədləri Azərbaycandır, dövlət danışıqları Azərbaycan dilində gedir. Təhsilin əsas hissəsi Azərbaycan dilindədir. Bu mənada Azərbaycan dili əsas dildir. Amma dilin gücü, dilə olan hörmət bir az başqa məsələdir. Dilin nüfuzu aşağıdır. Əhalinin danışdığı dili Azərbaycan dilidir, hökumətin dili Azərbaycan dilidir, məktəblərin çoxunun tədris dili Azərbaycan dilidir, amma nə olsun, dilin nüfuzu aşağıdır.

– Siz bir ziyalı kimi dilimizin nüfuzunun yüksəlməsi, ona münasibətin dəyişməsi üçün hansı addımların atılmasını tövsiyə edirsiniz? Siz də vurğuladınız, özümüz də müşahidə edirik ki, məhz dilə münasibətdən irəli gələn məqamdır ki, valideynlər artıq uşaqlarını bağçaya belə qoyanda, rusdilli bölməyə yazdırırlar.

– Çox çətin məsələdir. Sadəcə, mən fikirləşirəm ki, dilin güclü olması üçün ölkə çox güclü olmalıdır. Azərbaycan nə qədər güclü olsa, Azərbaycan dilinin nüfuzu da qalxacaq. İqtisadi cəhətdən çox güclü olmaq, demokratik cəhətdən çox güclü olmaq, təhsil və elm baxımından güclü olmaq, mədəniyyət baxımından güclü olmaq - hamısı səbəbdir. Yəni ölkə güclənməlidir və onun vətəndaşı fikirləşməməlidir ki, *mən səhəh hara gedim, harada yaşayım, harada işləyim?* Görək, o, gələcəyi üçün təşviş keçirməsin. Güclənmək üçün də bir sıra şeylər vətəndaşın üzərinə düşür, bir sıra şeylər hökumətin üzərinə. Hər iki tərəf fikirləşməli, öz töhfəsini ver-

məlidir. Siyasətin hüquqi çərçivələrini hökumət müəyyən edir. Bu baxımdan dövlət, xalq güclü olsa, onun dili də güclü olur, zəifdirsə, dilinə hörmət də az olur.

Niyə ərəb dilini Azərbaycanda öyrənənlər çox deyil? Dünyada 30-40 ərəb ölkəsi var, körfəz ölkələridir, varlıdırlar; Səudiyyə Ərəbistanı, Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Küveyt və s. Ancaq ərəb dilini biznes dili kimi öyrənən yoxdur. Çünki ərəb ölkələrində yüksək elm və mədəniyyət görmürlər. Avropada gördüklərini görmürlər, Fransada və Almaniya gördüklərini görmürlər. Dubay bir dünya bazarıdır, get bazarlığını elə, gəl. Heç ərəb dilini bilmək lazım deyil, ingilis dili sənə bəsdir. Niyə fars dilinə böyük rəğbət yoxdur? Çünki cəlbədicə deyil, insanlar gedib İranda yaşamaq istəmirlər. Bu gün alman dili ingilis dilindən sonra ən çox rəğbət görün dildir. Biz universitetdə sorğu aparmışıq: “Ən çox hansı dili istəyirsiniz?” Cavab alman dilidir. Çünki Almaniya böyük dövlətdir. Avropanın mərkəzində iqtisadi cəhətdən ən sağlam dövlətdir. Böyük Almaniya var, yanında Avstriya var, İsveçrə var. Burada tibb oxuyan iki tələbədən biri fikirləşir ki, mən universiteti bitirəndən sonra gedib Almaniya təhsilimi davam etdirim. Yəni alman dilinə rəğbət dilin gözəlliyinə görə deyil, dövlətin, iqtisadiyyatın və texnologiyanın gücünə görədir.

– Bəs xalqların dilimizə münasibəti sizi qane edirmi?

– Qərb xalqları, ümumiyyətlə, dünya xalqlarının belə bir siyasəti var: məktəbdə onlara öyrədirlər ki, maraqlandığınız ölkənin dilini öyrənmək lazımdır. Azərbaycana gedirsinizsə, Azərbaycan dilini öyrənmək lazımdır. Ona görə də siz baxın, amerikalılar və ingilislər buraya gələndə Azərbaycan dilini öyrənirlər. Bəziləri öz ölkələrində öyrənib gəlirlər. Məsələn, səfirlər və digər diplomatlar.

– Biz bayaq bu məsələyə toxunduq. Azərbaycanlılar türk seriallarını izləyir və Türkiyə türkcəsini müəyyən qədər başa düşürlər. Amma bu, türk dilini bilmək deyil. Layihə çərçivəsində Sabir Rüstəmxanlı belə bir təklif irəli sürmüşdü ki, məktəblərdə müəyyən siniflərə qədər türk dili xarici dil kimi tədris olunsun. Amma belə bir fikir də yarandı ki, xarici dil demək artıq türk dilini bizdən uzaqlaşdırır.

– Mən o fikrin əleyhinəyəm. Bu, artıq Azər-

baycan dilini öldürmək və onsuz da aşağı olan nüfuzunu məhv eləməkdir. Əksinə, mən fikirləşirəm ki, məhz Azərbaycan dilinin, Azərbaycan türkcəsinin tədris gücünü artırmaq lazımdır. “Azərbaycan dili” dərslində Azərbaycan dilinin türk dili olduğuna, digər türk dillərinə dair bir neçə paraqraf ola bilər. Türk dillərinin müqayisəsi aparıla bilər. Ancaq Azərbaycanda Türkiyə türkcəsinə xüsusi dərslər kimi tədris eləmək Azərbaycan dilini, sadəcə, aşağılamaq deməkdir.

– Hamlet müəllim, əgər regionda türk dilinin hakim dil olmasına nail olursa, bu, onun bəy-nəlxalq səviyyədə yayılmasına, BMT-də altıncı dilə çevrilməsinə gətirib çıxara bilərmi?

– Ola bilər, ancaq yenə deyirəm ki, bu, çox çətin məsələdir. Düşünürəm ki, yaxın illərdə belə bir nəticə ola bilər. Amma türkdilli ölkələrdə və müəyyən mənada onların təsirində olan ölkələrdə türk dillərinin nüfuzunu artırmaq sahəsində işlər gedə bilər. Ona görə də, türkdilli ölkələrin özündə öz dillərinə hörməti, nüfuzu artırmaq, ondan sonra qonşu ölkələrdə təlim-tədris vasitəsi ilə, biznesin inkişafı ilə dili müəyyən dərəcədə yaymaq olar. Əslində, elə o mərhələdən başlamaq lazımdır ki, iki türk və-təndaşı bir-birini başa düşsün.

Məsələn, bizim Özbəkistana bir tələbə göndərməyimiz, tələbə almağımız varmı? Yox. O zaman hansı türk dilinin güclənməsindən söhbət gedə bilər? Yaxşı əlaqələr qurulmalıdır. İdeoloji nəzəriyyələr yaratmaqla hər şey həll olunmur.

– Yeri gəlmişkən, layihə çərçivəsində Xəzər Universitetinin Təhsil fakültəsinin dekanı Elza Səmədli ilə də müsahibə etmişdik. Onun sözlərinə görə, artıq ortaq türk dilinin yaranması üzrə müəyyən irəliləyişlər var. Türkdilli dövlətlərdən gələn məruzəçilər konfranslarda məruzələrini qarışıq türk dilində söyləyirlər.

– Hə, oxumuşdum onun müsahibəsini. Deydiyi sözlərin xeyli hissəsi ilə razıyam.

Sevinc Fədai

<http://xeber365.com/haber-iki-gurcunurusca-danisan-gorm-zsiniz-az-rbaycanlilar-is-...-hamlet-isaxanli-14362.html>

xəbər | 365

HAMLET ISAKHANLI SPOKE ABOUT THE ATTITUDE TO AZERBAIJANI LANGUAGE

On September 26, the next interviewee of the project “Transformation of Turkish language into the dominant language in the region” of musavat.com and xeber365.com websites was Prof. Hamlet Isakhanli, the founder of Khazar University and Chairman of its Board of Directors and Trustees.

The article entitled “You cannot see two Georgians speak Russian, while Azerbaijanis ... - Hamlet Isakhanli” is available on the following link:

<http://xeber365.com/haber-iki-gurcunurusca-danisan-gorm-zsiniz-az-rbaycanlilar-is-...-hamlet-isaxanli-14362.html>

The interview is published on pages 22-25.

TARİX DƏRSİ MUZEYDƏ KEÇİRİLDİ

Sentyabrın 29-da Xəzər Universiteti Tarix və arxeologiya departamentinin müəllimi Nuridə Atəşinin tədris etdiyi “Qafqaz arxeologiyasının tarixi: maddi-mədəni irsi və Xocalı-Gədəbəy mədəniyyəti materialları Avropa muzeylərində” fənni Milli Azərbaycan Tarix Muzeyində keçirildi. Nuri-də Atəşi Qafqaz arxeologiyasının tarixi, tarixşünaslığı və Xocalı-Gədəbəy mədəniyyəti haqqında Təhsil fakültəsi tarix müəllimliyi ixtisasının I kurs tələbələrinə məlumat verdi.

HISTORY SESSIONS HAVE BEEN HELD AT THE MUSEUM

On September 29, the subject, “History of Caucasian Archeology: Material and cultural heritage and materials of Khojaly-Gedebey culture in European museums”, taught by Nurida Atash, the teacher of the Department of History and Archeology at Khazar university, was taught at the National Museum of History of Azerbaijan. Nurida Atash gave the information to the first year students about the History and Historiography of Caucasian Archeology and Khojaly - Gedebey culture.